

HRVATSKI FRIZATICI - PRVI HRVATSKI NOVAC (2.)

Autor nakon kraćeg povijesnog uvoda pokušava dokučiti kad je herceg Andrija počeo kovati svoj novac i gdje se njegova kovnica mogla nalaziti. Daje naslutiti da je pri nastanku Andrijinih denara aktivnu ulogu mogao imati Bertold IV. Andechs-Meranski. Nadalje, razmatra denar Rengjeo tip 1., iznosi mišljenje o simboli prikaza polumjeseca i zvijezde (za koju misli da zapravo simbolizira sunce). Pretpostavlja da su se prvi hrvatski frizatici razvili iz ERIACENSIS tipa frizatika.. Misli da su uz Rengjeo tip 1. kao prvi hrvatski frizatici kovani i tipovi Rengjeo 7. i 9.

U dvanaestom se stoljeću utjecaj Bizanta pod vlašću dinastije Komnena odrazio na aktualizaciju univerzalističke ideologije Svetoga Rimskoga Carstva, koju je predvodila konkurentna dinastija Hohenstaufovaca. Komneni su, potaknuti napadima Normana iz južne Italije, svoju pozornost usmjerili prema talijanskim prilikama. Hrvatska, a s njom i Dalmacija, našle su se u procijepu koji su izazvali interesi dviju globalnih sila toga vremena. Predvodnici tih takmaca bili su s jedne strane bizantski car Manuel Komnen (1143.-1180.), a s druge strane Fridrik I. Barbarosa, car Svetoga Rimskoga Carstva.

Manuel Komnen političkim djelovanjem nakratko prekida stalne borbe između Ugarske i Mlečana za vlast nad Dalmacijom i između 1164. i 1180. godine stavlja je pod svoju vlast. Iako je bio u rodbinskim vezama s Arpadovićima, po majci, koja je bila kći hrvatsko-ugarskoga kralja Ladislava, u početku tu vezu nije koristio za stjecanje teritorija.¹ Njegova pozornost bila je usmjerena prema Italiji, a do 1150. godine na Balkanu je pokušavao održati *status quo*, spriječivši Srbiju da se odcijepi od carstva. Od 1149. do 1156. godine na donjem dijelu Dunava više se puta sukobljava s Ugarima. Slučaj je htio da braća ugarskoga kralja - hercezi Ladislav i Stjepan, nakon 1158. godine potraže utočište u Bizantu. Manuel pokušava iskoristiti situaciju i preko tih pretendata na prijestolje umiješati se u određivanje ugarske unutrašnje politike. On braći pruža potpunu financijsku i vojnu pomoć, zahvaljujući kojoj oba brata stječu ugarsku krunu. Nakon što niti jedan od braće nije uspio učvrstiti svoju vlast, između Manuela i ugarskoga kralja Stjepana III. (1162.-1172.) izbija višegodišnji rat. Rat je završio 1165. godine sklapanjem mira pod nepovoljnim uvjetima za Ugarsku. Naime, Stjepan III. morao je tim mirovnim ugovorom bizantskom dvoru izručiti svoga brata Belu (kasnijega kralja Belu III.). Manuelu nije bila toliko važna prisutnost Bele, koliko su mu bila važna područja koja su bila njegova „očevina“ - Dalmacija i velik dio Hrvatske, koji su tada pripali Bizantu. Budući da Stjepanu III. nije padalo na pamet da spomenute odredbe mirovnog ugovora ispuni, Manuelu je preostalo jedino da oružjem ostvari svoje pretenzije. Nakon osvajanja, Dalmacija i veliki dio Hrvatske ostao je pod vlašću Bizanta do Manuelove smrti 1180. godine. Prisutnost Bele na bizantskom dvoru bila je važna za kasnije događaje. Nije ga se smatralo taocem, dapače, Manuel ga je

¹ Márta Font, Ugarsko kraljevstvo i Hrvatska u srednjem vijeku, Povijesni prilozi, br. 28., Zagreb, 2005. str. 11.

u određenom trenutku držao za svog nasljednika. Boravak uz vrhunskoga političara i školovanje koje je prošao, pretvorit će ga u vrlo sposobnog i poduzetnog vladara, koji će za vrijeme svoga vladanja uvesti i neke nove ideje u upravljanju kraljevstvom, od kojih neke neće biti široko prihvaćene. Upravo je jedna od takvih odluka nama osobito zanimljiva. Bela III. ukinuo je dotadašnji sustav nasljeđivanja vladara; umjesto nasljedstva po plemenskom starješinstvu, senioratu, u kojem kralja nasljeđuje brat, uveo je sustav primogeniture prema kojem vladara nasljeđuje najstariji sin. Prva žrtva tih odluka bio je Andrija, brat kralja Emerika, drugi sin Bele III., koji nije dobio na vladanje hrvatski i dalmatinski dukat. Da bi prisvojio ono što je smatrao da mu pripada, krenuo je oružjem na brata. Da bi Andrija mogao ostvariti svoje zamisli, morao je imati znatnu podršku izvana da bi pridobio i viši stalež unutar kraljevstva. Tu podršku dobio je od austrijskog vojvode Leopolda VI.

Prvi sukob među braćom izbio je 1197. godine, ili već tijekom 1196. godine, kako je napomenuo V. Klaić,² Hercegu Andriji od domaćih plemića pridružio se zagrebački župan Vratislav Vratislavov sa svoje petoro braće, koji su posjedovali velika imanja u okolici Zagreba i u Hrvatskom zagorju. Ipak, najvažniju potporu Andriji dao je austrijski vojvoda Leopold VI. Babenberg (1194.-1230.). Leopold je bio sin Leopolda V. i Helene, kćeri ugarskoga kralja Gejze II. Kad je umro Bela III., koji mu je bio ujak, Leopold se i po rodbinskoj liniji morao uplesti u sukob među braćom. Preko Leopolda, Andriji su se pridružili i njegovi vazali, grofovska porodica Andechs-Merana.³

Andechs-Merani bili su podrijetlom iz Bavorske. Ime su dobili po gradu Andechsu kraj Münchena i po svojim feudalnim posjedima u Meraniji (koja je obuhvaćala dio primorja od Rijeke do Brseča). (Slika 1.)

Od 12. stoljeća Andechs-Merani držali su velike posjede u Kranjskoj, Štajerskoj i Istri.

Posljednji od njih, Bertold (ili Bertoldo) V. rođen je oko 1182. godine. Kao šurjak Andrije II. postao je nadbiskup kaločki. Od 1209. do 1212. godine nosio je titulu hrvatskoga bana, a od 1218. do 1251. godine akvilejskoga patrijarha. Između 1228. i 1229. godine boravio je na području Metlike, gdje je ostao zapamćen u predaji po svom nasilju prema krivovjernicima. S njim su Andechs-Merani izumrli u muškoj lozi. Da je ta porodica gajila pretenzije i prema hrvatsko-dalmatinskim krajevima, vidi se iz titule kojom se kitio vojvoda Bertold IV., otac hrvatskoga bana Bertolda V. Do godine 1195. u više listina on se, osim *dux Meranie*, naziva i *dux Dalmatiae*, a jednom 1182. godine i *Dalmacie Cromacieque (sic!) dux*.⁴

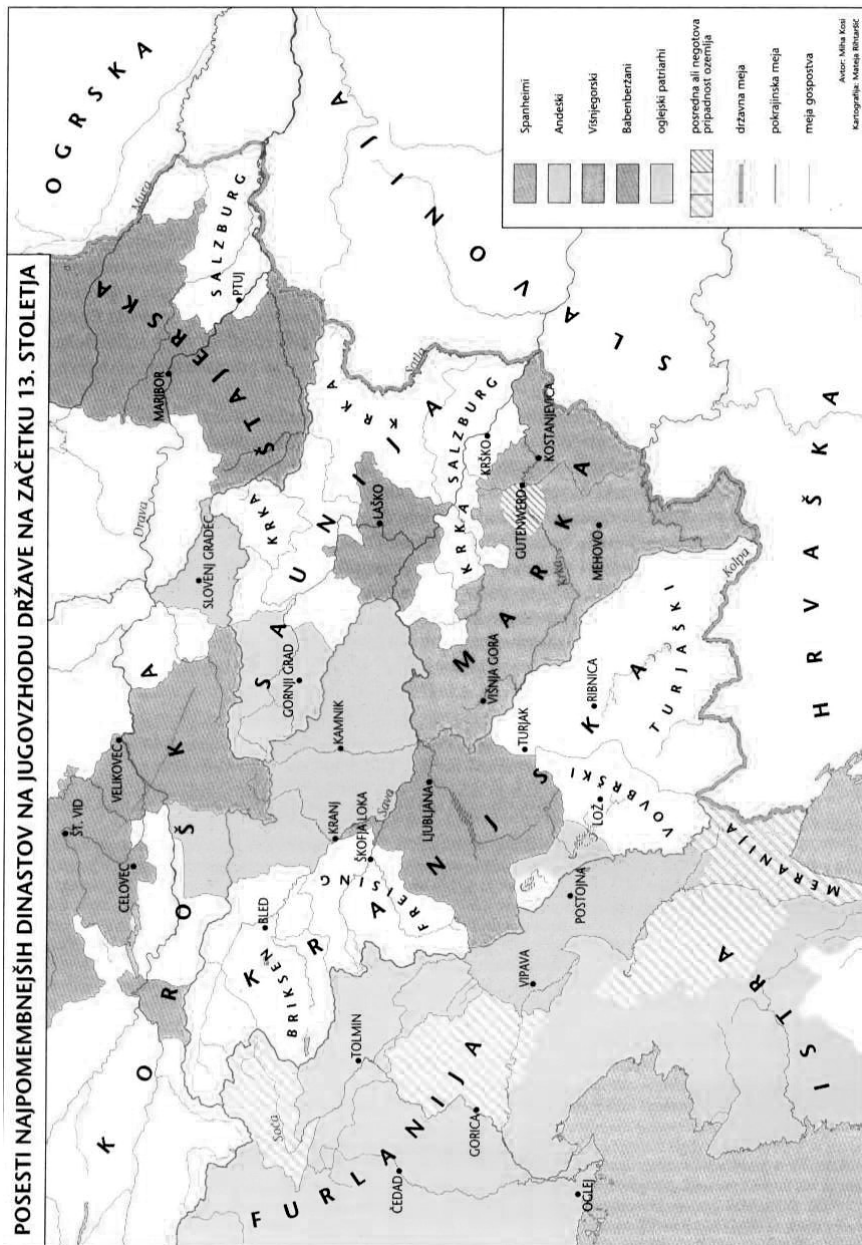
Treba napomenuti da te vojvodine aspiracije nisu bile bez realne potpore. Andechs-Merani bili su jedni od najvećih teritorijalnih gospodara na području koje danas zauzima Republika Slovenija. U posjedu su držali Vipavu, Postojnu, Kamnik i Slovenj Gradec. Uz Meraniju, to su bili posjedi koji su se nalazili na strateškim točkama, odnosno uz vrlo važan prometni pravac koji je povezivao Italiju s Ugarskom.⁵ Bili su jedni

² Klaić, *Vjekoslav*: O hercegu Andriji, str. 203.

³ Ančić, *Mladen*: Bilinopoljska Abjuracija u suvremenom europskom kontekstu, str. 26.

⁴ Komac, *Andrej*: Od mejne grofovije do dežele, str. 62.

⁵ Isti, str. 62.

Slika 1. Zemljovid preuzet iz knjige: Komac, *Andrej*: Od mejne grofovije do dežele, ZRC SAZU, Ljubljana, 2006

od najvjernijih privrženika cara Fridrika I. Barbarose i njegovih nasljednika. Vojvoda Bertold IV. istican je kao jedan od najužih carevih suradnika, a bio je i vojskovođa jednog od četiri odjela križarske vojske.⁶ Za privrženost car ih je darivao posjedima i titulama pa je logično i zaključiti da su na taj način postali njegova produžena ruka na istočnim granicama carstva, odnosno u dijelu prema ugarsko-hrvatskom području. Da su pokušali svoj politički utjecaj proširiti i dalje na istok, vidi se iz nerealizirane pogodbe između vojvode Bertolda i raškoga velikoga župana Stefana Nemanje. Tijekom Trećega križarskoga pohoda, dana 23. srpnja 1189. u Nišu njih su dvojica dogovorila ženidbu Nemanjina nećaka Toljena, sina humskoga kneza Miroslava, za jednu od Andechs-Meranskih kćeri, po koju bi Toljen morao doći u Istru.⁷

Bertold IV. osnažio je položaj Andechs-Meranskih devedesetih godina 12. stoljeća, kad je svoju kćer Getrudu udao za hercega Andriju. Na taj način neizravno je ostvario svoje pretenzije, a zanimljivo je primijetiti da je Bertold prestao rabiti dalmatinsku titulaturu upravo u vrijeme kad se trebala sklopiti spomenuta ženidbena veza.

Andrej Komac primijetio je da je uzrok odricanju od titule mogla biti solidarnost s Andrijom, od tada njegovim zetom, koji se s bratom, kraljem Emerikom, borio za vlast nad dalmatinskim dukatom.⁸

Andrija je sigurno od Bertolda IV. imao veliku potporu. Uz austrijskog vojvodu Leopolda, kneza Vratislava i Andechs-Meranske, Andrija se sukobio s Emerikom u Slavoniji, najvjerojatnije u okolici Zagreba.⁹

Andrija je u tom ratu, prema svemu sudeći, imao više uspjeha od svoga brata, jer je brat od pape zatražio pomoć i posredovanje. Vapaj je Emeriku uslišan 29. siječnja 1198., kada novoizabrani papa Inocent III. (pontifikat: 8. siječnja 1198. – 16. srpnja 1216.) piše pismo Andriji, u kojem ga odgovara od daljeg ratovanja protiv brata i podsjeća na preuzetu obvezu odlaska u Svetu zemlju. Papino pismo ostavilo je traga jer je sukob prekinut sigurno prije 15. veljače 1198., kada se iz jedne zadarske isprave može vidjeti da su braća tada u miru, a Andrija već nosi titulu hercega Dalmacije i Hrvatske.¹⁰

U vrijeme kada se stvara nova europska arhitektura moći, papa Inocent III. svojim djelovanjem kuriji pokušava osigurati veći autoritet i povoljniji položaj u sklopu novonastalih odnosa.¹¹

Ubrzo nakon što je postao papa, Eugen III. (pontifikat: 15. veljače 1145. – 18. srpnja 1153.) posjetio je svoga duhovnog oca Sv. Bernarda, opata iz Clairvauxa. Eugen je u opatiji proveo neko vrijeme, za kojeg mu je Bernard napisao naputke o daljnjem djelovanju. Oni su nam poznati kao slavni *De consideratione*, u kojima se Bernard iz Clairvauxa kritički osvrće na stanje u crkvenim krugovima i kleru. „*Oko tebe su sami bezbožni ljudi i tvorci nereda. Okružen si vukovima, a ne ovčicama. A ipak ti si pastir.*“ Svojim oštrim kritikama nije poštedio niti papu: „*Tko je ikada vidio Sv. Petra, na toj*

⁶ *Isti*, str. 63.

⁷ *Isti*, str. 63.

⁸ *Isti*, str. 63.

⁹ *Klaić, Vjekoslav*: O hercegu Andriji, str. 204., ili *Klaić, Nada*: Koprivnica u srednjem vijeku, str. 36.

¹⁰ *Klaić, Vjekoslav*: O hercegu Andriji, str. 206.

¹¹ *Ančić, Mladen*: Bilinopoljska Abjuracija u suvremenom europskom kontekstu, str. 21.

*stolici na kojoj ti sjediš, da prolazi u procesiji pod zlatnim baldahinom, pokriven svilom i dragim kamenjem, ili kako poigrava bijelog konja?*¹²

Nakon što je analizirao stanje, Sv. Bernard odredio je smjer koji bi papa trebao slijediti. Upravo taj novi smjer iznjedrio je doktrinu koja je ostala poznata kao „teorija o dva mača“, duhovnom i svjetovnom. Oba mača pripadaju Crkvi, prvi mač povlači Crkva, a drugi se povlači za nju. Drugim riječima, papa drži oba mača. Takva promišljajna nadahnula su pedesetak godina kasnije pontifikat Inocenta III. Analogijom teorije o dva mača, Inocentova nastojanja bila su usmjerena na kontrolu uporabe svjetovnoga mača, koji je u svakom slučaju trebao stajati u zaštiti duhovnoga. Njegov je pontifikat od početka bio određen ciljevima koje si je zadao. To su ponajprije bili: reforma Crkve i ponovno osvajanje svetih mjesta. O trećem cilju nije govorio javno, no on se može lako razabrati iz njegovog djelovanja. Želio je uspostaviti svjetovnu vlast pape. Autoritativan i energičan, kakav je bio, smatrao je da vladari trebaju biti pod duhovnom paskom pape koji je ipak iznad svih. To stajalište može se prepoznati na početku njegovog pontifikata, kad je usporedio papinski autoritet sa Suncem, a kraljevski s Mjesecom, koji svoju svjetlost i dobiva od Sunca.¹³

U tom kontekstu treba gledati i podršku Inocenta kralju Emeriku, kao i upozorenje Andriji da se ne laća oružja protiv svoga brata (od pape priznatoga) kralja, nego da ispuni obvezu odlaska u Svetu zemlju.

Proučavajući život i djelovanje Inocenta III., koji je bio vrlo aktivan u događajima vezanim uz temu ovog rada, u dva detalja prepoznao sam mogući simbolizam koji je ostavio i materijalni trag. Kao prvo, to je teorija o dva mača, koju je Inocent, proučivši *De consideratione*, potpuno usvojio. Upravo se taj simbolički motiv - dva mača, može vidjeti na velikom broju frizatika kovanih tijekom 12. i 13. stoljeća. Frizatici koji nose taj motiv kovani su primjerice u Kostanjevici i Brežicama.

Na frizaticima toga tipa može se vidjeti stojeća figuru biskupa ili nadbiskupa koji u rukama drži dva uzdignuta mača. (Slika 2. i 3.)

Slika 2. Denar Kostanjevica, Pogačnik tip: 208.

Slika 3. Denar Kostanjevica, Pogačnik tip: 209.

¹² Mercier, Jacques: Povijest Vatikana, str. 172.

¹³ Ančić, Mladen: Bilinopoljska Abjuracija u suvremenom europskom kontekstu, str. 28.

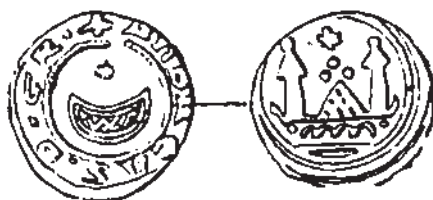
Već se iz navedenih primjera može zaključiti da je teorija o dva mača bila naširoko poznata i prihvaćena. Budući da se nalazi na novcu, ta se teorija pretvorila u simbolizam koji je srednjovjekovni puk mogao prepoznati.

Nakon što sam prepoznao prvi simbolizam, drugi se nametnuo sam po sebi.

Pokušao sam razmotriti Inocentovu usporedbu papinskog autoriteta sa **Suncem**, a kraljevskog autoriteta s **Mjesecom**, prema istom načelu kao i prvu, kojoj je ona u biti tek modifikacija. Načitan i školovan, Inocent je sigurno bio upoznat s naukom Augustina iz Hipona (354.-430.), možda najutjecajnijega teologa i jednog od četiri latinska crkvena oca. Da je poznavao njegov nauk, dokaz je to što se upravo za njegova pontifikata uvode pravila Sv. Augustina, odnosno augustinska regulacija samostanskoga života.¹⁴ Prema Augustinu Sunce i Mjesec simbolizirali su prefigurativni odnos dvaju Zavjeta. „*Stari se (mjesec) može razumjeti samo s pomoću svjetlosti što je na nj lijeva Novi (sunce).*“¹⁵

Sličnost, kao i bit poruke, toliko je podudarna da ne može biti slučajna.

Možemo li prepoznati taj simbolizam i na kovanicama? Ne ulazeći u teoriju o polumjesecu i zvijezdi kao najstarijem hrvatskom zemaljskom grbu - čije kasnije prihvaćanje nije upitno, a s mojim pitanjem nema niti veze - što zapravo simbolizira zvijezda? Najčešće se mislilo da predstavlja zvijezdu Danicu. No, možemo li na zvijezdu gledati kao na simbolični prikaz Sunca? Analogno tome, Mjesec je prikazan u obliku polumjeseca zato da na motivu ne bi bila tek dva kruga. Uostalom, na mnogim kovanicama možemo vidjeti upravo to, dva kruga ili kružića na suprotnim stranama, između kojih se često može vidjeti križ, zabat crkvenoga tornja, prikaz vladara ili sl. Neki strani autori, pri opisu toga motiva, zvijezdu i determiniraju kao Sunce.¹⁶ Primjerci hercega Andrije (Rengjeo tip 1.) na licu nose kao središnji motiv prikaz polumjeseca i zvijezde. (Slika 4.) Može li se iz toga iščitati simbolična poruka, da je Andrija, sada kao priznati herceg, pokorivši se papinoj želji, prihvatio ruku pomirenja brata mu kralja Emerika, koji je pod papinim patronatom? Važno je napomenuti da Andrija nije bio tvorac toga simboličnog motiva. Gotovo identičan prikaz može se naći pedesetak godina ranije na kovanicama grofova od Toulousea i Tripolija. Jedina razlika na pojedinim denarima jest u rotaciji prikaza, na kojem polumjesec stoji okomito, što zaključujemo prema križu, kao početnoj oznaci legende. (Slike 5. i 6.)

Slika 4. Rengjeo, tip 1.

¹⁴ Andrić, Stanko: Potonuli svijet, str. 33.

¹⁵ Hall, James: Rječnik tema i simbola u umjetnosti, str. 283.

¹⁶ Npr. -<http://home.eckerd.edu/~oberhot/feud-provence.htm>

Zanimljivo je da motiv polumjeseca i zvijezde vidimo na kovanicama te obitelji kao grofova Toulousea, ali i kao grofova Tripolija, gdje je obitelj pustila svoje korijene i proširila svoje obiteljsko stablo. Porodica je podrijetlom iz Saint-Gillesa, a njihova imanja i moć bili su mnogo veći no što bi se po njihovoj grofovskoj tituli moglo zaključiti. Bili su i kneževi Narbone, markgrofovi Provanse i gospodari petnaestak drugih područja kojima su upravljali njihovi vazalni grofovi. Kad je papa Urban II. 1095. godine na koncilu u Clermontu uputio poziv na Prvi križarski pohod, Raimond IV., grof od Toulousea, prvi se odzvao.¹⁷

Slika 5. Raimond VI.-VII., 1194.-1249., denar Provanse.

Slika 6. Raimond II.- III., 1137.-1187., denar Tripoli.

Raimond IV. umro je 1105. godine pri opsadi Tripolija, a njegov naum ostvario je sin Bertrand osvojivši Tripoli 1109. godine. Od tada se ta grana obitelji naziva grofovima od Tripolija.

¹⁷ Kužić, *Krešimir*: Hrvati i križari, str. 13.

Unuk Bertranda od Tripolija, Raimond II. (1137.-1152.) na svoje kovanice oko 1149.-1152. postavlja spomenuti motiv.¹⁸ Paralelno se isti motiv pojavljuje i na kovanicama ogranka obitelji koja je ostala u Toulouseu. Da je simbolika polumjeseca i zvijezde (Sunca) toj obitelji bila od iznimne važnosti, može se vidjeti i na njihovim pečatima, gdje oni stoje, doduše u drugoj formi - jedan nasuprot drugom, ali isto tako uobičajenoj na srednjovjekovnim kovanicama. (Slike 7. i 8.) Ne mogu ne primijetiti da bi se u tom kontekstu na polumjesec i zvijezdu (Sunce) moglo gledati kao na zemljopisne strane svijeta. Zapad (Francuska) i istok (Latinsko Carstvo) dvije su strane svijeta na kojima ova obitelj ima svoje posjede.

Slika 7. Pečat Raimonda VII., grofa od Toulousea.

Ta forma može se vidjeti na našim slavonskim banskim denarima, ali i na popularnim denarima Bohemunda III. (1163.-1201.) kovanim u Antiohiji. (slika 9.) Bohemund je u Antiohiji kovao i denare koji također nose identičnu formu polumjeseca i zvijezde (Sunca).

Slika 8. Pečat Raimonda VII., grofa od Toulousea.

¹⁸ Malloy, Alex G., Fraley Preston, Irene, Seltman, Arthur J.: Coins Of The Crusader States, str. 168.

Slika 9. Bohemund III., denar Antiohija.

Interesantno je da se na njegovu denaru pojavljuje i treći oblik rotacije polumjeseca i zvijezde: Mjesec je iznad zvijezde. (Slika 10.)

Slika 10. Bohemund III., denar Antiohija.

Na naličju Andrijinih primjeraka (Rengjeo tip 1.) vidimo prikaz crkvenoga zabata sa dva tornja. To je standardan prikaz s frizatika ERIACENSIS tipa. Ovo ERIACENSIS dolazi od legende koja se pojavljuje na tim kovanicama. (Slika 11.) Na licu tih primjeraka prikazan je stojeći biskup koji u svojim rukama drži Sveto pismo i biskupski štap. Takve primjerke kovao je i Bertold IV. Andechs-Meranski u svojim kovnicama u Kamniku i Slovenj Gradecu. Mislim da bi izvor motiva, a možda i majstore rezače kalupa koji su izradili Andrijine primjerke, trebalo tražiti u kovnicama Bertolda IV., Andrijina tasta. Također mislim da je zbog navedenih razloga to i prvi tip koji je herceg Andrija dao otkovati. Potvrda za to može se naći i u legendi tih primjeraka (o toj problematici opširno smo pisali u prvom dijelu ovog rada), u kojoj nema titule.

ANDREAS DEI GRACIA - ANDRIJA MILOŠĆU BOŽJOM, jedini je tekst legende. Da je pri kovanju tog novca Andrija već bio kralj, nesumnjivo bi se tu našlo mjesto za titulu *REX* - KRALJ. Budući da analogno tome nema ni titule *DVX* - HERCEG, moglo bi se zaključiti da pri kovanju tog novca Andrija još nije dovoljno osnažio svoju vlast, odnosno još nije bio priznat kao herceg. Sudeći prema tome, ti novci trebali bi biti

Slika 11. Frizatik tipa ERIACENSIS.

otkovani prije 15. veljače 1198. jer, kao što smo već rekli, Andrija tada već nosi titulu hercega. Budući da je vrijeme do toga datuma ispunjeno ratnim sukobima među braćom, koji se uglavnom vode u okolici Zagreba ili na Dravi kao graničnoj rijeci, Andrija je svoju kovnicu morao smjestiti negdje na sigurno. Je li kovnica bila u unutrašnjosti Hrvatske ili u Dalmaciji, možda nikad nećemo doznati.

Postoji još jedna mogućnost koju nitko od autora nije spominjao. Andrija je mogao dati iskovati svoje novce u nekoj od graničnih kovnica. To su mogle biti Kamnik ili Slovenj Gradec, u kojima je njegov tast i pristaša, Bertold IV. u to vrijeme kovao svoj novac. To nije nezamislivo jer je poznato da su se u graničnim kovnicama kovale i „tuđe“ monete. Nakon spomenutoga datuma, 15. veljače 1198., Andrija sa svojom pratnjom putuje Hrvatskom i Dalmacijom, čime je nedvojbeno namjeravao osnažiti svoju vlast. Emerik, koji je vjerojatno htio dobiti na vremenu, time je sebi napravio „medvjedu uslugu“, jer je Andrija u međuvremenu osvojio Hum i stekao nove vanjske i unutarnje saveznike.

Slika 12. Rengjeo, tip 9.

Na još jednom tipu Andrijinog novca (Rengjeo tip 9.) (Slika 12.) može se vidjeti prikaz crkvenoga zabata sa dva tornja. Taj tip nema legende, a mislim da ga zbog spomenutog motiva treba uvrstiti među prve Andrijine otkove.

Vremenom se na ERIACENSIS tipovima lik biskupa sa štapom i knjigom počeo mijenjati u razne varijante. Tako se može vidjeti biskup sa dva štapa, knjigom i križem,

dva križa, mačem i križem ili dva mača, koje smo već spominjali. Rengjeo tip 7. (slika 13.) na licu nosi prikaz stojeće figure (herceg) koja u svojim rukama drži mač i križ. Okolo unutarnjega kruga stoji tekst legende: + *ANDREAS*. Kao i prethodno spomenuti tipovi, mislim da je i taj tip „evoluirao“ iz *ERACENSIS* frizatika te da je kao takav jedan od prvih tipova koje je herceg Andrija dao otkovati.

Slika 13. Rengjeo, tip 7.

LITERATURA

- Ančić, Mladen*: Bilinopoljska Abjuracija u suvremenom europskom kontekstu, Prilozi instituta za istoriju u Sarajevu, br. 32., Sarajevo, 2003.
- Ančić, Mladen*: Na rubu zapada, Zagreb, 2001.
- Ančić, Mladen*: Slika kraljevske vlasti u dijelu Tome Arhidakona, Zbornik radova sa znanstvenog skupa, Split, 2004.
- Ančić, Mladen*: Vlastelinstvo hrvatskoga hercega u Gorskoj županiji (13. st.), Povijesni prilozi, br. 15., Zagreb, 1996.
- Andrić, Stanko*: Potonuli svijet, Rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju, Slavonski Brod, 2001.
- Baumgartner, Egon*: Das Eriacensis- Gepräge und seine Beischläge, Numismatische Zeitschrift, Beč, 1935.
- Baumgartner, Egon*: Die Blütezeit der Friesacher Pfennige, I. Teil, Numismatische Zeitschrift, Beč, 1949.
- Baumgartner, Egon*: Beiträge zum Friesacher Münzwesen, Numismatische Zeitschrift, Beč, 1947.
- Benažić, Aleksandar*: Polumjesec sa zvijezdom kao zemaljski simbol na hrvatskom novcu, Numizmatičke vijesti, br. 50., Zagreb, 1997.
- Bösendorfer, Josip*: Crtnice iz Slavonske povijesti, Osijek, 1910.
- Brunšmid, Josip*: Našašće frizaških novaca u Ostrovu (kotar Vukovar), VHAD, IV., Zagreb, 1899./1900.
- Brunšmid, Josip*: Najstariji hrvatski novci, VHAD, VII./II., Zagreb, 1903./4.
- Dobrinić, Julijan*: Prvi hrvatski frizatik hercega Andrije.
- Dolenec, Irislav*: Hrvatska numizmatika od početka do danas, Zagreb.
- Font, Márta*: Ugarsko kraljevstvo i Hrvatska u srednjem vijeku, Povijesni prilozi, br. 28., Zagreb, 2005.
- Gedai, István*: Kolanje novca na području Panonske nizine u srednjem vijeku, Numizmatika, I. (VII.), Zagreb, 1988.

- Gedai, István*: Prinčevsko kovanje novca mađarskog kralja Andrije II., Zbornik radova I. međunarodnog numizmatičkog kongresa u Hrvatskoj, Opatija, 1996.
- Grierson, Philip*: Coins Of Medieval Europe, London, 1991.
- Hall, James*: Rječnik tema i simbola u umjetnosti, Zagreb, 1998.
- Herkov, Zlatko*: Uloga hrvatskog novca u povijesti hrvatske, Numizmatičke vijesti, broj 30., Zagreb, 1972.
- Historijski zbornik, godina 61., br. 1., Zagreb, 2008.
- Hrvatska i Europa, svezak 2., Srednji vijek i renesansa (XIII.-XVI. stoljeće), Zagreb, 2000.
- Huizinga, Johan*: Jesen srednjeg vijeka, Zagreb, 1991.
- Huszár, Lajos*: Münzkatalog Ungarn, München, 1979.
- Karaman, Igor*: Iz prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje - studije o društvenoj i gospodarskoj povijesti XVIII. – XX. st. Osijek, 1997.
- Klaić, Nada*: Koprivnica u srednjem vijeku, Biblioteka „Podravskog zbornika“, 19., Koprivnica, 1987.
- Klaić, Vjekoslav*: Crstice u Vukovarskoj županiji i Đakovu u srednjem vijeku, Slavonske povijesne teme, Vinkovci, 1994.
- Klaić, Vjekoslav*: Marturina, Slavonska daća u srednjem vijeku, Rad JAZU, Knjiga 157., Zagreb, 1904.
- Klaić, Vjekoslav*: O hercegu Andriji, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga 50., Zagreb, 1898.
- Koch, Bernhard*: Corpus Nummorum Austriacorum, Wien, 1994.
- Komac, Andrej*: Od mejne grofovije do dežele, ZRC SAZU, Ljubljana, 2006.
- Korčmaroš, Ladislav*: Bibliografija izvornih radova objavljenih u časopisu „Numizmatičke vijesti“, 1.-50. (1939.-1970.), Numizmatičke vijesti, br. 1. (51.), Zagreb, 1998.
- Korčmaroš, Ladislav*: Židovska slova na „hrvatskim frizaticima“, Zbornik radova I. međunarodnog numizmatičkog kongresa u Hrvatskoj, Opatija, 1996.
- Kostrenčić, Marko*: Nacrt historije hrvatske države i hrvatskog prava, Školska knjiga, Zagreb, 1956.
- Krasnov, Gjuro*: Ugarski simboli na hrvatskom novcu, Numizmatičke vijesti, 1. (52.), 1999.
- Kužić, Krešimir*: Hrvati i križari, Zagreb, 2003.
- Lalović, Dragutin*: Suverena država – temeljni pravopolitički projekt moderne (1), Politička misao, Vol. 42., No. 2., Zagreb, 2006.
- Luschin-Ebengreuth, Arnold*: Die Zeitfolge der stummen Friesacher Pfennige im XII. Jh., Numismatische Zeitschrift, Beč, 1924.
- Majnarić, Ivan*: Misija papinskog legata Rajmunda de Capelle 1177. godine, Povijesni prilozi, br. 24., Zagreb, 2003.
- Majnarić, Ivan*: Papinski legati na istočnoj jadranskoj obali (1159.-1204.), Zagreb, 2008.
- Majnarić, Ivan*: Prilog diskusiji genealoškoj svezi omiških i ugarskih Kačića, Zbornik OPZ HAZU, br. 26., Zagreb, 2008.
- Margetić, Lujo*: Srednjovjekovno hrvatsko pravo, Rijeka, 1997.
- Margetić, Lujo*: Zagreb i Slavonija - izbor studija, Rijeka, 2000.
- Maršavelski, Aleksandar*: Magna carta i počeci engleske ustavnosti, Pravnik, Vol. 40., No. 83., Zagreb, 2006.

- Malloy, Alex G., Fraley Preston, Irene, Seltman, Arthur J.:* Coins Of The Crusader States, New York, 1994.
- Mayhew, N. J. and Stewart, B. H. I. H.:* The Sterling in the Ostrovo hoard of 1898, The Royal Numismatic Society, London, 1984.
- Mercier, Jacques:* Povijest Vatikana, Zagreb, 2001.
- Mimica, Bože:* Numizmatička povijest Istre i Kvarnera, Rijeka, 1997.
- Mirnik, Ivan:* Novac iz starohrvatskih grobova, VAMZ, 37., Zagreb, 2004.
- Lopašić, Radoslav:* Oko Kupe i Korane, Zagreb, 1895.
- Pavičić, Stjepan:* Vukovska župa - u razvitku svog naselja od XIII. do XVIII. st., Zagreb, 1940.
- Pogačnik, Albin:* Nalaz frizatika kod Gajevog sela u Bosni, Numizmatičar, 2.-3., Sarajevo, 1972.
- Pogačnik, Albin:* Novac na tlu Slovenije, Kolekcionar, Beograd, brojevi 1.-11., 1974., i br. 1., 1975.
- Pogačnik, Albin:* Novci akvilejskog opata Bertolda (kovani u jednoj kranjskoj srednjovjekovnoj kovnici), Numizmatičke vijesti, br. 34., Zagreb, 1980.
- Pogačnik, Albin:* Novčarstvo akvilejskog patriarha Bertolda V. Andeškog (1218.-1251.), Zbornik radova I. međunarodnog numizmatičkog kongresa u Hrvatskoj, Opatija, 1996.
- Pogačnik, Albin:* Problematika proučavanja slovenskih i hrvatskih srednjovjekovnih "frizatika", Numizmatičke vijesti, br. 1. (51.), Zagreb, 1998.
- Pogačnik, Albin:* Srednjeveška kovnica Kamnik (Stain), Numizmatični vestnik, 17., Ljubljana, 1989.
- Pogačnik, Albin:* Srednjeveške kovnice na Slovenskem (2), Numizmatični vestnik, 18., Ljubljana, 1990.
- Pogačnik, Albin:* Srednjeveške kovnice na Slovenskem, Ljubljana, 2008.
- Povijest, Razvijeni srednji vijek, br. 7., Biblioteka Jutarnjeg lista, Zagreb, 2007.
- Rattkay, Juraj:* Spomen na kraljeve i banove Kraljevstva Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, Zagreb, 2001.
- Ravlić, Slaven:* Eponimizacija u društvenim znanostima: Merton i sociologija eponimizacije, Druš. istraž., br. 6., Zagreb, 2006.
- Rengjeo, Ivan:* Corpus der mittelalterlichen Münzen von Kroatien, Slavonien, Dalmatien und Bosnien, Graz, 1959.
- Rengjeo, Ivan:* Početak kovanja slavonskih banovaca, Sarajevo, 1939.
- Rengjeo, Ivan:* Prvi Hrvatski novci, Sarajevo, 1936.
- Rengjeo, Ivan:* Slovenske kovnice XIII. stoljeća uz granicu Hrvatske, Numizmatičke vijesti, br. 12., Zagreb, 1958.
- Rengjeo, Ivan:* Slovenski srednjeveški novci, Numizmatički vestnik, 2., Ljubljana, 1959.
- Réthy, Ladislaus - Probszt, Günther:* Corpus nummorum Hungariae, Graz, 1958.
- Smajlagić, Robert:* Hrvatski frizatici – prvi hrvatski novac (1.), Numizmatičke vijesti, br. 61., Zagreb, 2008.
- Smajlagić, Robert:* Skupni nalaz srebrnog novca 12. i 13. stoljeća iz Ostrova kraj Nuštra, Numizmatičke vijesti, br. 58., Zagreb, 2005.
- Smiljanić, Franjo:* O položaju i funkciji župana u hrvatskim srednjovjekovnim vrelima od 9. do 16. stoljeća, Povijesni prilozi, br. 33., Zagreb, 2007.

Srkulj, Stjepan: Izvori za hrvatsku povijest, br. 4., Zagreb, 1910.

Šišić, Ferdo: Dalmacija uoči pada Republike mletačke, Hrvatsko kolo, Zagreb, 1909.

Šišić, Ferdo: Poviest Hrvata za kraljeva iz doma Arpadovića (1102-1301) / Prvi dio (1102-1205) od Kolomana do Ladislava III., Djela Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga 38., 1., Zagreb, 1944.

Tkalčić, Ivan Krstitelj: Monumenta historica episcopatus Zagrabiensis, Zagreb, 1873. I. Tomićić, Željko: Nuštar, Bulletin, 5.-6., izd. Hrvatsko-američko društvo, Sekcija za obnovu i očuvanje nepokretnih spomenika kulture, Zagreb, 1992.

Truhelka, Ćiro: Slavonski banovci, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1897.

Unger, Emil: Magyar éremhatározó I., Budimpešta, 1974.

<http://home.eckerd.edu/~oberhot/feud-provence.htm>

<http://www.languedoc-france.info>